

**Kamil Frąckowiak**

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0001-6992-4904

kamil.frackowiak@uwm.edu.pl

## **Wyłączenie odpowiedzialności karnej funkcjonariusza państwowego za użycie środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej na granicy państwowej RP – zarys problematyki**

### **Wstęp**

Kryzys na granicy polsko-białoruskiej stanowi poważne zagrożenie zarówno dla krajów nadbałtyckich, jak i dla Unii Europejskiej. W obecnej sytuacji geopolitycznej i dynamicznie zmieniającej się sytuacji na granicy Rzeczypospolitej Polskiej z Republiką Białorusi i Federacją Rosyjską, a także przy większym bezpośrednim zagrożeniu dla bezpieczeństwa tej granicy, a w szczególności przy zagrożeniu bezpieczeństwa, życia i zdrowia zaangażowanych we wskazane działania funkcjonariuszy państwowych, konieczne stało się podjęcie inicjatywy legislacyjnej przez ustawodawcę polskiego. Jej celem jest m.in. uregulowanie kwestii szerszej prawnej ochrony funkcjonariuszy stosujących środki przymusu bezpośredniego i broń palną oraz ich ewentualnej odpowiedzialności karnej z tym związanej<sup>1</sup>.

Podkreślenia wymaga, że na granicy polsko-białoruskiej utrzymuje się obecnie największe zagrożenie migracyjne na granicach zewnętrznych Rzeczypospolitej Polskiej. Zjawisko to dotyczy cudzoziemców z państw wysokiego ryzyka migracyjnego, którzy w zorganizowanych grupach usiłują przekraczać tzw. zieloną granicę z Białorusi do Polski<sup>2</sup>.

---

<sup>1</sup> Rządowy projekt ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa, uzasadnienie, druk sejmowy nr 471, <https://www.sejm.gov.pl/sejm10.nsf/druk.xsp?nr=471> (data dostępu: 22.01.2025). Projekt ustawy dotyczył uregulowania kwestii użycia Sił Zbrojnych do samodzielnych działań w czasie pokoju oraz prawnej ochrony podejmowanych przez żołnierzy Wojska Polskiego działań.

<sup>2</sup> Ibidem.

W dniu 31 sierpnia 2024 r. weszła w życie ustawa z dnia 26 lipca 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa<sup>3</sup>, która wprowadziła m.in. do ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (dalej jako u.o.s.p.) art. 10a, który uregulował nową instytucję wyłączenia odpowiedzialności karnej wobec funkcjonariuszy państwowych w sytuacji, gdy z naruszeniem zasad użyjają lub wykorzystają środki przymusu bezpośredniego lub broni palnej, względnie wydadzą odpowiedni rozkaz, w przypadku bezpośredniego i bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej, jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego działania<sup>4</sup>. Wprowadzony przepis miał w założeniu ustawodawcy określać dwa nowe kontratytypy, które obejmowałyby obie zarysowane sytuacje w przypadku naruszenia zasad użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej, tj. samodzielne zachowanie albo wydanie

<sup>3</sup> Ustawa z dnia 26 lipca 2024 r. o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa (Dz.U. z 2024 r., poz. 1248).

<sup>4</sup> Art. 10a ustawy z dnia 24 maja 2013 r. o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej (Dz.U. z 2024 r., poz. 383, t.j. z dnia 15 marca 2024 r.): 1. Nie popełnia przestępstwa funkcjonariusz Policji, funkcjonariusz Straży Granicznej lub żołnierz Żandarmerii Wojskowej, który z naruszeniem zasad użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej w przypadku bezpośredniego i bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej używa tych środków lub broni palnej lub je wykorzystuje w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych: 1) odpierając bezpośredni i bezprawny zamach na życie, zdrowie lub wolność tego funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby lub 2) przeciwdziałając czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność tego funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby, lub 3) przeciwstawiając się osobie niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności tego funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby, lub która usiłuje bezprawnie odebrać broń temu funkcjonariuszowi Policji, funkcjonariuszowi Straży Granicznej, żołnierzowi Żandarmerii Wojskowej lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania – jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego działania. 2. Nie popełnia przestępstwa funkcjonariusz Policji, funkcjonariusz Straży Granicznej lub żołnierz Żandarmerii Wojskowej, który z naruszeniem zasad użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego w przypadku bezpośredniego i bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej, w sytuacji konieczności: 1) odparcia bezpośredniego i bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby lub 2) przeciwdziałania czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby, lub 3) przeciwstawienia się osobie niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby, lub która usiłuje bezprawnie odebrać broń funkcjonariuszowi Policji, funkcjonariuszowi Straży Granicznej, żołnierzowi Żandarmerii Wojskowej lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania – jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego działania, wydaje rozkaz użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego.

odpowiedniego rozkazu, który tym skutkował<sup>5</sup>. Kontratypy to okoliczności, która wyłącza bezprawność czynu zabronionego, a przez to i przestępność czynu, co Kodeks karny wyraża zwrotem „nie popełnia przestępstwa”. Czyn popełniony w ramach kontratypu, mimo że wyczerpuje ustawowe znamiona czynu zabronionego, jest legalny, a zatem nie jest sprzeczny z prawem i nie może stanowić przestępstwa<sup>6</sup>. Tym, co odróżnia obowiązujące już regulacje od nowo wprowadzonych, to dodatkowa możliwość wyłączenia odpowiedzialności karnej wobec m.in. funkcjonariusza państwowych, który nie tyle działa w zgodzie z zasadami użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, względnie wydaje odpowiedni rozkaz, lecz te zasady narusza. W pierwszym (dotychczas obowiązującym) przypadku następuje zachowanie zgodne z zasadami użycie środka przymusu bezpośredniego lub broni palnej w zakresie realizacji zadań ustawowych, czyli stanowi on realizację obowiązków służbowych lub przysługujących uprawnień funkcjonariuszowi państwowemu<sup>7</sup>. W drugim przypadku zasady (bez wyraźnego wskazania ustawodawcy, które to zasady, a zatem wszystkie) nie są respektowane ze względu na okoliczności wymagające natychmiastowego działania ze strony funkcjonariusza z uwagi na bezpośredni i bezprawny zamach na nienaruszalność granicy państwowej.

Celem artykułu jest dokonanie oceny prawidłowości ustalenia przez ustawodawcę w uzasadnieniu projektu dotyczącego art. 10a u.o.ś.p w następującej kwestii – że w przepisie mamy do czynienia z kontratypami, czyli okolicznościami wyłączającymi bezprawność.

## Kontratypy a okoliczności wyłączające winę

Na wstępie należy wyjaśnić motywy, dlaczego w ogóle w niniejszym opracowaniu podjęto się oceny prawidłowości wstępnego ustalenia przez ustawodawcę, że w przepisie art. 10a u.o.ś.p. mamy do czynienia z kontratypami, czyli okolicznościami wyłączającymi bezprawność. Skąd rodzą się wątpliwości autora co do niezasadności takiej klasyfikacji? Druga bowiem rodząca się z możliwości to uznanie, że w swej istocie wprowadzone przez ustawodawcę nowe instytucje mogą stanowić okoliczności wyłączające winę (będąc negatywnymi przesłankami zawinienia). Sama bowiem deklaracja ustawodawcy o zaszerogowaniu danych instytucji prawa karnego materialnego wydaje się być

<sup>5</sup> Rządowy projekt ustawy...

<sup>6</sup> A. Grześkowiak, [w:] A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2024, Legalis, komentarz do art. 25 k.k., teza 1.

<sup>7</sup> Art. 5 u.o.ś.p.: Uprawniony do użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej, zwany dalej „uprawnionym”, może użyć środka przymusu bezpośredniego lub broni palnej lub wykorzystać je do celów określonych w niniejszej ustawie wyłącznie w zakresie realizacji zadań ustawowych podmiotu, w którym pełni służbę albo w którym jest zatrudniony.

dalece niewystarczająca. Z kolei dotychczas stosowane przez ustawodawcę sformułowania w części ogólnej Kodeksu karnego w niewielkim stopniu pomagają w rozróżnianiu obu rodzajów okoliczności. W tym miejscu należy przywołać pogląd Jarosława Majewskiego<sup>8</sup>, który zasadnie twierdzi, że trudno odróżnić okoliczności wyłączające bezprawność czynu od okoliczności wyłączających winę. Autor argumentuje, że w odniesieniu do obu tych typów okoliczności wyłączających odpowiedzialność karną, opisując ich zasadniczą funkcję, w przepisach Kodeksu karnego używa się tego samego zwrotu – „nie popełnia przestępstwa”. Samo umiejscowienie instytucji w innym akcie prawnym rangi ustawy wywodu tego nie zmienia. W rzeczonym przepisie art. 10a u.o.ś.p. normodawca bowiem także posłużył się zwrotem „nie popełnia przestępstwa”. Nawet dodatkowe ustalenie, że przepis statuujący daną okoliczność wyłączającą odpowiedzialność karną, w którym posłużono się zwrotem „nie popełnia przestępstwa”, nie zawiera określenia „czyn zabroniony”, nie może prowadzić do jednoznacznego wniosku, że chodzi o kontratyp. Sam zwrot, że sprawca „nie popełnia przestępstwa”, nie wskazuje bowiem, z jakich powodów następuje wyłączenie tej odpowiedzialności w przypadku zastosowania konstrukcji tam uregulowanych. Tym samym rozróżnienie na okoliczności wyłączające bezprawność (kontratypy) i okoliczności wyłączające winę – w przypadku braku posłużenia się przez ustawodawcę dodatkowo określeniem „czyn zabroniony” – ma w zasadzie charakter umowny. Z treści tych uregulowań nie wynika wtedy *expressis verbis*, z jakiego powodu dochodzi do wyłączenia odpowiedzialności karnej. To przesłanki (warunki) stosowania danych instytucji określają prawnokarny charakter tych okoliczności. Również analiza motywów ustawodawcy natury faktycznej i normatywnej dla wyłączenia reakcji prawnokarnej dla danego zachowania może być pomocna przy konstatacji, jak należy zakwalifikować daną okoliczność. Z rozróżnieniem płaszczyzn bezprawności czynu oraz zawinienia związane są dla sprawcy określone konsekwencje prawnokarne. Mimo że zarówno okoliczności wyłączające bezprawności, jak i okoliczności wyłączające winę finalnie prowadzą do wyłączenia przestępczości czynu i eliminują możliwość skazania i wymierzenia kary, to jednak popełnienie bezprawnego czynu w wypadku ustalenia braku winy może pociągać za sobą określone konsekwencje dla sprawcy, np. aktualizuje się możliwość stosowania obrony koniecznej przed bezprawnym zamachem na jakiegokolwiek dobro chronione prawem. Konsekwencją bowiem ustalenia, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność czynu jest to, iż działanie ma charakter legalny i inne osoby mają obowiązek je znosić. Natomiast gdy mamy do czynienia z okolicznością wyłączającą winę, sam czyn sprawcy pozostaje bezprawny i może być odpierany przez inne osoby<sup>9</sup>.

<sup>8</sup> J. Majewski, [w:] J. Majewski (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2024, Lex, komentarz do rozdziału III Kodeksu karnego, teza 5.

<sup>9</sup> Por. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2013, s. 128.

Przy rozróżnieniu, z którą ze wskazanych instytucji mamy do czynienia w art. 10 u.o.ś.p., należy zauważyć, że w przypadku przynajmniej części kontratypów u ich podstaw znajduje się kolizja dóbr<sup>10</sup>. Charakteryzuje się ona tym, że nie można uratować wszystkich kolidujących ze sobą dóbr. Sam warunek konieczności jest różny w zależności od poszczególnych kontratypów<sup>11</sup>. Marta Romańczuk-Grącka podaje, że „kontratypy jako szczególnego rodzaju ustawowe dozwolenia na przekroczenie w określonych okolicznościach typowego zakazu, realizowane są w sytuacji kolizji dóbr podlegających prawnej ochronie, gdy z uwagi na brak możliwości uwzględnienia i poszanowania obu skonfliktowanych wartości konieczne jest poświęcenie jednej z nich w celu ochrony drugiej”<sup>12</sup>. Sposoby rozstrzygnięcia kolizji dóbr są zdywersyfikowane i zależą od funkcji i celów danej okoliczności<sup>13</sup>. Przy uzasadnieniu istnienia określonego kontratypu należy brać również pod uwagę racje natury społecznej, etycznej i celowościowej<sup>14</sup>. Witold Zontek trafnie konkluduje, że „istota kontratypów sprowadza się do kompleksowej konstrukcji normatywnej zawierającej zestaw racji pozwalających na uznanie, iż w razie ziszczenia tych przesłanek w zestawieniu z konkretnym typem czynu zabronionego odpadają aksjologiczne podstawy uznania zachowania za zabronione (usprawiedliwienie)”<sup>15</sup>.

Z kolei w przypadku okoliczności wyłączających winę regulacje prowadzą do braku przestępności czynu ze względu na brak możliwości przypisania sprawcy winy. Andrzej Zoll uznaje w tym względzie, że winę rozumieć w tym ujęciu należy zgodnie z sensem nadawanym jej przez tzw. czystą teorię normatywną, czyli jako „zarzut, że sprawca w czasie swego bezprawnego karalnego i karygodnego zachowania nie dał posłuchu normie prawnej, pomimo iż można tego było od niego wymagać”<sup>16</sup>. Tym samym mimo że czyn sprawcy jest bezprawny, karalny, karygodny, to ze względu na brak winy nie stanowi przestępstwa. Jeżeli przyjmiemy, iż wina jako wadliwość procesu tworzenia decyzji woli zależy od pewnych okoliczności, to brak którejkolwiek z tych okoliczności powoduje, że nie zachodzi naganność procesu tworzenia woli, a zatem nie istnieje podstawa przyjęcia winy. Podmiot nie jest wtedy zdolny do zawinienia. Istota elementów o tym przesądzających jest po części zróżnicowana,

<sup>10</sup> Por. A. Marek, *Obrona konieczna. Teoria i orzecznictwo*, Warszawa 2008, s. 29.

<sup>11</sup> A. Zoll, W. Wróbel, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2010, s. 340.

<sup>12</sup> M. Romańczuk-Grącka, *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym*, Warszawa 2020, s. 261–262.

<sup>13</sup> W. Zontek, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna*, 2021, Legalis, komentarz do rozdziału III Kodeksu karnego, teza B.5.

<sup>14</sup> J. Lachowski, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, Warszawa 2011, s. 775.

<sup>15</sup> W. Zontek, [w:] M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny...*, 2021, komentarz do rozdziału III Kodeksu karnego, teza B.7.

<sup>16</sup> A. Zoll, [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, cz. 1, Warszawa 2016, s. 46–49.

z dominacją czynników (przesłanek) psychologicznych<sup>17</sup>. Należy podkreślić, że okoliczności wyłączające winę nie zmieniają oceny samego zachowania się sprawcy, ale zmieniają ocenę decyzji woli o takim zachowaniu z negatywnej, na taką która nie uzasadnia potępienia sprawcy. Zdaniem Marcina Wiącka jest to efekt związanego z realizacją przesłanek okoliczności wyłączającej winę domniemania nieznoszącego przeciwdowodu braku możliwości po stronie sprawcy zachowania się zgodnie z wymogami skierowanymi do niego przez prawo. Do wyłączenia winy po stronie sprawcy dochodzi z uwagi na brak możliwości wymagania od niego, żeby podjął się zachowania negatywnie ocenionego społecznie<sup>18</sup>.

### **Kontratyp użycia środków przymusu bezpośredniego i broni palnej<sup>19</sup>**

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.<sup>20</sup> w art. 41 ust. 1 gwarantuje każdemu obywatelowi prawo do nietykalności cielesnej, tym samym stanowiąc, że naruszenie tego prawa może nastąpić jedynie w sytuacjach określonych w drodze regulacji ustawowych. Funkcjonariusz państwowy, stosując środki przymusu bezpośredniego, w sposób radykalny ingeruje w sferę praw i wolności obywatelskich. Podstawy prawne stosowania przymusu bezpośredniego, w tym użycia broni palnej, to zatem przepisy dające funkcjonariuszom państwowym prawo do używania określonych rodzajów środków, określające także szczegółowe zasady, przypadki i sposoby posługiwania się nimi. Uchylenie przestępności czynu funkcjonariusza wynika z zasady niesprzeczności systemu prawnego – to, co jest dozwolone przez prawo, nie może być jednocześnie bezprawiem<sup>21</sup>. Innymi słowy, przepis prawa zezwalać może, przy spełnieniu pewnych dodatkowych warunków, na zachowania wyczerpujące znamiona czynu zabronionego określone przez konkretną normę prawnokarną<sup>22</sup>. Z uwagi na subsydiarny charakter prawa karnego w stosunku do innych dyscyplin porządku prawnego wystąpienie w ustawie należącej do innej niż prawo kar-

<sup>17</sup> T. Bojarski, J.K. Gierowski, J. Lachowski, J. Majewski, L.K. Paprzycki, Ł. Pohl, [w:] L. Paprzycki (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, seria: System Prawa Karnego, t. 4, Warszawa 2016, s. 569.

<sup>18</sup> Stanowisko Rzecznika Praw Obywatelskich dotyczące rządowego projektu ustawy o zmianie niektórych ustaw w celu usprawnienia działań Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, Policji oraz Straży Granicznej na wypadek zagrożenia bezpieczeństwa państwa, druk senacki nr 125, druki sejmowe nr 471, 471-A, 505 i 505-A, 19 lipca 2024 r., s. 15–16.

<sup>19</sup> Szerzej: K. Frąckowiak, *Kontratyp stosowania służbowej broni palnej przez funkcjonariuszy państwowych w świetle ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 24 maja 2013 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2014, nr 2(270), s. 63–84.

<sup>20</sup> Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

<sup>21</sup> R. Jakubowski, *Użycie broni palnej. Interpretacje prawne i praktyczne*, Słupsk 1999, s. 7.

<sup>22</sup> Ibidem.

ne dziedziny prawa generalnego zezwolenia na zachowanie realizujące znamiona typu czynu zabronionego określonego w prawie karnym stanowi wyłączenie odpowiedzialności karnej, oczywiście przy zachowaniu warunków określonych w normie wprowadzających przedmiotowe zezwolenie<sup>23</sup>.

Szczególne uprawnienia i obowiązki w zakresie stosowania użycia środków przymusu bezpośredniego lub służbowej broni palnej przez funkcjonariuszy państwowych w polskim prawie karnym określane są mianem kontratypu pozakodeksowego. Przedmiotowy kontratyp pozakodeksowy musi spełniać pewne warunki, wspólne dla wszelkiego rodzaju uprawnień i obowiązków funkcjonariuszy. Do warunków tych należy zaliczyć działanie w ramach kompetencji określonej przepisami prawa, właściwość rzeczową i miejscową oraz istnienie w danej sytuacji podstawy prawnej i faktycznej dla dokonania przedsięwziętej czynności<sup>24</sup>.

Kontratyp działania w zakresie uprawnień i obowiązków przy stosowaniu środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej uchyla w szczególności bezprawność działań wyczerpujących formalnie znamiona przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu. Dopiero wyjście swoim zachowaniem poza ramy kontratypu poprzez naruszenie zasad stosowania środków przymusu bezpośredniego pozwala na rozważenie możliwości zastosowania instytucji zawartej art. 10a u.o.ś.p. przez organy stosujące prawo wobec funkcjonariusza państwowego, gdy doszło przy tym do bezpośredniego i bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej, zaś funkcjonariusz używał tych środków lub broni palnej lub je wykorzystywał w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych określonych w tym przepisie, względnie wydał stosowny rozkaz takiego użycia lub wykorzystania.

Wskazana ustawa w art. 4 pkt 6, 7 i 10 zawiera definicje legalne odnośnie do pojęć związanych ze stosowaniem środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. W przypadku broni palnej ustawodawca wprowadza rozróżnienie między „użyciem” a „wykorzystaniem” – w zależności od tego, czy oddanie strzału następuje w kierunku człowieka. Przez pojęcie „użycie środka przymusu bezpośredniego” rozumieć należy zaś zastosowanie środka przymusu bezpośredniego wobec osoby. W zastosowaniu terminu „użycie broni palnej” chodzi z kolei o oddanie strzału w kierunku osoby z zastosowaniem amunicji penetracyjnej, a przez „wykorzystanie broni palnej” należy rozumieć oddanie strzału z zastosowaniem amunicji penetracyjnej w kierunku zwierzęcia, przedmiotu lub w innym kierunku niestwarzającym zagrożenia dla osoby.

W treści art. 6 i 7 u.o.ś.p. zostały ujęte normy kompetencyjne użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. Wymuszają

<sup>23</sup> A. Zoll, K. Buchała, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Kraków 1998, s. 204.

<sup>24</sup> A. Marek, J. Satko, *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Przegląd problematyki. Orzecznictwo (SN 1918–99). Piśmiennictwo*, Kraków 2000, s. 40.

one na funkcjonariuszach państwowych określony sposób działania od momentu podjęcia decyzji o zastosowaniu broni palnej do jej użycia przeciwko konkretnej osobie lub jej wykorzystaniu. Zgodnie z art. 6 u.o.ś.p. środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje się je w sposób niezbędny do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania, proporcjonalnie do stopnia zagrożenia, wybierając środek o możliwie jak najmniejszej dolegliwości. Broni palnej używa się lub wykorzystuje się ją wyłącznie, jeżeli użycie lub wykorzystanie środków przymusu bezpośredniego okazało się niewystarczające do osiągnięcia celów tego użycia lub wykorzystania albo nie jest możliwe ze względu na okoliczności zdarzenia. Z kolei zgodnie z art. 7 u.o.ś.p. środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej używa się lub wykorzystuje się je w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą szkodę. Od użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej należy odstąpić, gdy cel ich użycia lub wykorzystania został osiągnięty. Środków przymusu bezpośredniego używa się lub wykorzystuje się je z zachowaniem szczególnej ostrożności, uwzględniając ich właściwości, które mogą stanowić zagrożenie życia lub zdrowia uprawnionego lub innej osoby. Podejmując decyzję o użyciu lub wykorzystaniu broni palnej, należy postępować ze szczególną rozwagą i traktować jej użycie jako środek ostateczny.

Kompleksowa analiza treści przepisów art. 6 i 7 u.o.ś.p. wraz przepisami z rozdziału 2 *Środki przymusu bezpośredniego* i rozdziału 3 *Bronń palna*, doprecyzowujących warunki stosowania środków przymusu, pozwala na sformułowanie podstawowych zasad, których należy przestrzegać przy posługiwaniu się (użyciu lub wykorzystaniu) środkami przymusu bezpośredniego (zarówno przed podjęciem decyzji o użyciu przymusu, jak też w czasie jego stosowania), aby można było mówić o działaniach funkcjonariuszy państwowych w ramach kontratyapu pozakodeksowego – działaniach w ramach uprawnień i obowiązków. W tym sensie chodzi o zasady użycia środków przymusu. Najważniejsze z nich to zasady celowości, ostrzeżenia, niezbędności oraz minimalizacji skutków. Zasada celowości oznacza, że stosowanie przymusu bezpośredniego bądź w ogóle, bądź w postaci konkretnego środka musi wynikać z uzasadnionej okolicznościami potrzeby (naruszenia bezpieczeństwa lub porządku) oraz zmierzać do osiągnięcia określonego celu (zmuszenia do podporządkowania się poleceniom wydanym na podstawie prawa). Jeżeli sytuacja tego wymaga, mogą być stosowane jednocześnie różne środki przymusu bezpośredniego. Zasada ostrzeżenia polega na obowiązku wcześniejszego wezwania do zachowania się zgodnego z prawem a następnie uprzedzenia o użyciu przymusu, gdy wezwanie to okaże się bezskuteczne. Zasada ta nie obowiązuje, gdy zachodzi konieczność natychmiastowego działania, tzn. jeżeli zwłoka groziłaby niebezpieczeństwem dla życia lub zdrowia ludzkiego. Zasada niezbędności nakazuje stosowanie przymusu tylko w granicach niezbędnych do usunięcia zagrożenia. Odstępuje od użycia środka przymusu, gdy zagrożenie



minęło (osoba podporządkowała się poleceniu) albo gdy użycie środków przymusu nie przyniosło, i wiadomo, że nie przyniesie, pożądanego skutku. Zasada minimalizacji skutków formułuje obowiązek używania środków przymusu bezpośredniego w sposób wyrządzający możliwie najmniejszą dolegliwość, w szczególności nie powodujący uszkodzenia ciała lub rozstroju<sup>25</sup>.

Naruszenie owych zasad aktualizuje dopiero potencjalną możliwość zastosowania instytucji zawartej art. 10a u.o.ś.p. przez organy stosujące prawo wobec funkcjonariusza państwowych, tj. gdy doszło przy tym do bezpośredniego i bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej, zaś funkcjonariusz używał tych środków lub broni palnej lub je wykorzystywał w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych określonych w tym przepisie, względnie wydał stosowny rozkaz takiego użycia lub wykorzystania. Zauważyć przy tym należy, że przepis art. 10a u.o.ś.p. stanowi podstawę do wylączenia odpowiedzialności karnej funkcjonariuszy państwowych za naruszenie zasad w stosunku do wszystkich zasad użycia środków przymusu bezpośredniego oraz broni palnej, a nie jedynie do wybranych przez ustawodawcę, albowiem brak takowego zawężenia w analizowanym przepisie.

## Podsumowanie

Należy zrekapitulować warunki (przesłanki) stosowania instytucji wprowadzonych przez ustawodawcę w art. 10a u.o.ś.p. dotyczących zasad użycia środków przymusu bezpośredniego i broni na granicy państwowej RP w kontekście okoliczności uchylających przestępność czynu.

Pierwsza instytucja (art. 10a ust. 1 u.o.ś.p.) dotyczy sytuacji, w której funkcjonariusz państwowy (funkcjonariusz Policji, funkcjonariusz Straży Granicznej, żołnierz Żandarmerii Wojskowej) z naruszeniem zasad (tj. zasady celowości, ostrzeżenia, niezbędności oraz minimalizacji skutków) samodzielnie używa lub wykorzystuje środki przymusu bezpośredniego lub broń palną. Druga instytucja (art. 10a ust. 2 u.o.ś.p.) opisuje sytuację, w której funkcjonariusz państwowy z naruszeniem zasad użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego wydaje rozkaz użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego. W przypadku obu instytucji okolicznością usprawiedliwiającą owo naruszenie reguł postępowania (zasad) jest wymóg natychmiastowego działania istniejący po stronie funkcjonariusza państwowego. W przypadku obu instytucji każdorazowo musi aktywować się również warunek zaistnienia w stanie faktycznym bezpośredniego i bezprawnego zamachu na nienaruszalność granicy państwowej. Ponadto funkcjonariusz musi używać

---

<sup>25</sup> Por. M. Goettel, *Podręcznik policjanta. Uprawnienia policjanta. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego. Część 2B*, Szczytno 1996, s. 8–9.

tych środków lub broni palnej lub je wykorzystywać w związku z wykonywaniem czynności lub zadań służbowych. Ustawodawca sprecyzował te czynności i zadania służbowe w sposób szczegółowy. Jest to:

1) odpieranie bezpośredniego i bezprawnego zamachu na życie, zdrowie lub wolność tego funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby lub

2) przeciwdziałanie czynnościom zmierzającym bezpośrednio do zamachu na życie, zdrowie lub wolność tego funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby, lub

3) przeciwstawienie się osobie niepodporządkowującej się wezwaniu do natychmiastowego porzucenia broni, materiału wybuchowego lub innego niebezpiecznego przedmiotu, którego użycie może zagrozić życiu, zdrowiu lub wolności tego funkcjonariusza Policji, funkcjonariusza Straży Granicznej, żołnierza Żandarmerii Wojskowej lub innej osoby, lub która usiłuje bezprawnie odebrać broń temu funkcjonariuszowi Policji, funkcjonariuszowi Straży Granicznej, żołnierzowi Żandarmerii Wojskowej lub innej osobie uprawnionej do jej posiadania.

Prawnokarna analiza wskazuje, że ustawodawca dokonuje zawężenia stosowania instytucji do czynności funkcjonariusza państwowego związanych z ochroną zewnętrznej granicy państwa. Przepis art. 1 ustawy o ochronie granicy państwowej z dnia 12 października 1990 r. (dalej jako u.o.o.g.p) zawiera definicję ustawową granicy Rzeczypospolitej Polskiej, którą określa jako powierzchnię pionową przechodzącą przez linię graniczną, oddzielającą terytorium państwa polskiego od terytoriów innych państw i od morza pełnego. Granica państwowa rozgranicza również przestrzeń powietrzną, wody i wnętrze ziemi<sup>26</sup>. Obowiązkiem każdego państwa ustanawianym przez prawo wewnętrzne jest ochrona jego granic. W celu ochrony polskiej granicy państwowej ustanawia się – zgodnie z art. 8 u.o.o.g.p. – m.in. pas drogi granicznej, czyli obszar o szerokości 15 m, licząc w głąb kraju od linii granicy państwowej lub od brzegu wód granicznych albo brzegu morskiego. Przekroczenie granicy państwowej w sposób bezprawny, czyli niezgodnie z zasadami przekraczania granicy państwowej, określonymi w rozdziale 3 u.o.o.g.p., godzi w jej nienaruszalność. Innymi słowy, potencjalny sprawca dopuszcza się wtedy zamachu na nienaruszalność granicy państwowej i może realizować swoim zachowaniem m.in. typy czynów zabronionych określone w art. 49a Kodeksu wykroczeń (wykroczenie nielegalnego przekroczenia granicy państwowej bez zezwolenia)<sup>27</sup>, jak i art. 264 Kodeksu karnego (przestępstwo nielegalnego przekroczenia granicy państwowej)<sup>28</sup>. Oba czyny zabronione chronią bowiem nienaruszalność

<sup>26</sup> Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o ochronie granicy państwowej (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 388).

<sup>27</sup> Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 2119).

<sup>28</sup> Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 17).

granicy państwowej przed jej bezprawnym przekraczaniem, co stanowi bezpośredni przedmiot ich ochrony<sup>29</sup>.

W przypadku analizowanej instytucji wylączenia odpowiedzialności karnej funkcjonariusza państwowego za użycie środków przymusu bezpośrednio lub broni palnej na granicy państwowej RP nie mamy do czynienia z wartościowaniem dóbr prawnych. W ramach obu instytucji każdorazowo bowiem przesłanką uzasadniającą naruszenie zasad użycia środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej są „okoliczności wymagające natychmiastowego działania” (wówczas należy upatrywać prawnokarnego usprawiedliwienia naruszenia zasad przez funkcjonariusza). Zwrot „jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego działania” ma przy tym charakter blankietowy. W ocenie autora niniejszego opracowania bliżej im do opisu anormalnej sytuacji motywacyjnej sprawcy. Pojęcie „anormalnej sytuacji motywacyjnej” ma – zdaniem Andrzeja Zolla i Włodzimierza Wróbla – co do zasady charakter zbiorczy, opisując zespół negatywnych przesłanek przypisania zawinienia. Są one ujęte zarówno w części ogólnej kodeksu karnego, jak i części szczególnej, ale wydaje się, że nie ma przeszkód, aby mogły zostać one umiejscowione przez ustawodawcę w innych aktach prawnych. Zatem niezależnie od miejsca umieszczenia w systemie prawa danej instytucji można dokonać jej ewentualnej klasyfikacji jako anormalnej sytuacji motywacyjnej. Wspólną cechą tych instytucji jest odniesienie się do szczególnej sytuacji motywacyjnej człowieka, która cechuje się dominującym motywem wpływającym istotnie na treść podejmowanej przez niego decyzji woli. Motyw jest na tyle silny, że rodzi domniemanie braku możliwości zachowania się zgodnie z prawem. Nie można bowiem wymagać od człowieka, by przeciwstawił się temu motywowi i wybrał zachowanie zgodne z prawem<sup>30</sup>.

Tym samym jednym z warunków przypisania winy sprawcy czynu zabronionego jest wymagalność zgodnego z prawem zachowania się, którą uchylać może znalezienie się człowieka w obliczu niebezpieczeństwa, sytuacji kryzysowej, ostrego konfliktu interesów, a więc anormalnej sytuacji motywacyjnej. W tym sensie zaklasyfikowanie okoliczności wymagających natychmiastowego działania jako anormalnej sytuacji motywacyjnej wynika z tego, że naruszenie ustanowionych zasad (a zarazem niemożność zachowania się w określonym stanie faktycznym zgodnie z nałożonymi na niego obowiązkami), w ocenie autora, przemawia za negatywną oceną społeczną tego zachowania funkcjonariusza, który godzi swoim zachowaniem w dobro prawne jakim jest życie, zdrowie lub wolność innej osoby. Przy jednoczesnym stwierdzeniu, że z uwagi na tę anormalną sytuację motywacyjną nie można od funkcjonariusza wymagać innego zachowania (innej decyzji). Nie mamy zatem tu do czynienia

<sup>29</sup> Szerzej: M. Jachimowicz, *Nowe zasady odpowiedzialności za nielegalne przekroczenie granicy RP*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 5, s. 49–64.

<sup>30</sup> A. Zoll, W. Wróbel, *Polskie prawo karne...*, s. 396.

z sytuacją kontratypową, jak w przypadku działania w ramach swoich uprawnień i realizacji obowiązków, gdzie kolizja dóbr przemawia za pozytywną oceną społeczną zachowania się sprawcy, albowiem wtedy działa on zgodnie z zasadami (z nałożonymi na niego obowiązkami) w zakresie stosowania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej. Zrozumiałe jest, że w sytuacji kryzysowej funkcjonariusz nie ma czasu do namysłu. Musi działać niejako automatycznie, zgodnie z wyuczonym schematem, który jednak powinien uwzględniać odpowiednie zasady użycia środków przymusu lub broni palnej. Jeśli zachowanie sprawcy tych zasad nie uwzględni, nie można mówić o okoliczności wyłączającej bezprawność.

Reasumując, należy uznać, że konsekwencją zachowania się funkcjonariusza państwowego zgodnie z dyspozycją instytucji określonych w przepisie w art. 10 ust. 1 lub ust. 2 u.o.ś.p. będzie wyłączenie odpowiedzialności karnej (sprawca „nie popełnia przestępstwa”) jako okoliczności wyłączającej winę sprawcy, nie zaś bezprawność popełnionego czynu.

## Wykaz literatury

- Frąckowiak K., *Kontratyp stosowania służbowej broni palnej przez funkcjonariuszy państwowych w świetle ustawy o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej z dnia 24 maja 2013 r.*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2014, nr 2(270).
- Gardocki L., *Prawo karne*, C.H. Beck, Warszawa 2013.
- Goettel M., *Podręcznik policjanta. Uprawnienia policjanta. Stosowanie środków przymusu bezpośredniego. Część 2B*, Wyd. WSPol, Szczytno 1996.
- Grześkowiak A., Wiak K. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2024, Legalis.
- Jachimowicz M., *Nowe zasady odpowiedzialności za nielegalne przekroczenie granicy RP*, „Prokuratura i Prawo” 2006, nr 5.
- Jakubowski R., *Użycie broni palnej. Interpretacje prawne i praktyczne*, Wyd. WSPol, Słupsk 1999.
- Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Część ogólna*, 2021, Legalis.
- Królikowski M., Zawłocki R. (red.), *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, C.H. Beck, Warszawa 2011.
- Majewski J. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, 2024, Lex.
- Marek A., *Obrona konieczna. Teoria i orzecznictwo*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
- Marek A., Satko J., *Okoliczności wyłączające bezprawność czynu. Przegląd problematyki. Orzecznictwo (SN 1918–99). Piśmiennictwo*, Zakamycze, Kraków 2000.
- Paprzycki L. (red.), *Nauka o przestępstwie. Wyłączenie i ograniczenie odpowiedzialności karnej*, seria: System Prawa Karnego, t. 4, C.H. Beck, Warszawa 2016.
- Romańczuk-Grącka M., *Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym*, C.H. Beck, Warszawa 2020.
- Wróbel W., Zoll A., *Kodeks karny. Komentarz. Część ogólna*, t. 1, cz. 1, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Zoll A., Buchała K., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1–116 Kodeksu karnego*, Zakamycze, Kraków 1998.
- Zoll A., Wróbel W., *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Znak, Kraków 2010.

## Summary

### **Exclusion of criminal liability of a state official for the use of direct coercive measures or firearms at the state border of the Republic of Poland – outline of the issue**

**Keywords:** criminal law, firearm, police officer, Border Guard officer, Military Police soldier, *counter-type*, circumstance excluding guilt.

The study discusses the premises for applying a new institution of criminal law, which is the exclusion of criminal liability of a state official for the use of direct coercive measures or firearms on the state border of the Republic of Poland, included in art. 10a of the Act of 24 May 2013 on direct coercive measures and firearms. The article aims to assess the correctness of the legislator's determination in art. 10a of the Act on the Protection of Personal Data we are dealing with *contra-types*, i.e. circumstances excluding illegality. An alternative possibility is to recognise that the new institution introduced by the legislator constitutes a circumstance excluding the perpetrator's guilt. The author approves of the latter possibility.

